

Aile Arabuluculuğu*

Family Mediation

 Nihal Coşkun

İstanbul Barosu, Türkiye

avukatnihal@gmail.com

Geliş Tarihi: 12 Şubat 2025

Kabul Tarihi: 23 Mayıs 2025

Yayın Tarihi: 04 Temmuz 2025

Öz: Arabuluculuk, uyuşmazlık ve çatışma içinde olan tarafların iş birliği ve ortak menfaatler doğrultusunda çözüm arama çabası ve mantığı ile hareket etme yöntemidir. Bu nedenle ulusal ve uluslararası düzeyde iletişim ve müzakere alanında kararlı ve etkili aşamalar kaydetmek için yoğun çabalar harcanmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 21 Ocak 1998 tarihli R (98) 1 sayılı Tavsiye Kararı ve 21 Mayıs 2008 tarihli 2008/52/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi ile aile arabuluculuğunun Avrupa Konseyi'ne üye olan ülkelerde kabulü, uygulanması, yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve herhangi bir özel düzenlemeye yer verilmeyerek üye devletlere farklı modellerin uygulanabilmesi için temel sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmamızda, Mukayeseli Hukukta Aile Arabuluculuğu ve Türk Hukuku'nda Aile Arabuluculuğu'nun elverişliliği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile Arabuluculuğu, Karşılaştırmalı Hukuk, Anlaşmalı Boşanma, Velayet, Kişisel İlişki, Ebeveynlik Planı

Abstract: Mediation is a method of acting with the logic and effort of parties in dispute and conflict to seek solutions in line with cooperation and common interests. For this reason, intensive efforts are being made to achieve decisive and effective progress in the field of communication and negotiation at national and international levels. The Council of Europe Committee of Ministers' Recommendation No. R (98) 1 dated 21 January 1998 and the European Parliament and Council Directive No. 2008/52/EC dated 21 May 2008 aimed to provide a basis for the acceptance, implementation, dissemination and development of family mediation in the member countries of the Council of Europe and to implement different models in member states without including any special regulation. In this study, the suitability of Family Mediation in Comparative Law and Family Mediation in Turkish Law was examined.

Keywords: Family Mediation, Comparative Law, Consensual Divorce, Custody, Personal Relationship, Parenting Plan

1. Giriş

Müzakere, tüm Alternatif Uyuşmazlık Çözümü formlarının köküdür. Müzakereler, anlaşmazlığın tarafları bir anlaşmazlık olduğunu kabul ettiğinde, anlaşmazlığı çözme ihtiyacı üzerinde anlaştığında, çözüm için bir alan seçtiğinde ve anlaşmazlığı çözmek için tasarlanmış bir sürece aktif olarak katıldığında gerçekleşir.

Aile arabuluculuğu sürecinde amaç, çözülmesi gereken kilit sorunların belirlenmesi sırasında ortaya çıkan çatışmalar ve tartışmalı konular hakkında karşılıklı bir anlaşmaya veya rızaya dayalı bir çözüme ulaşmaktır. Aile arabuluculuğu bu süreçte taraflar arasındaki iyi gitmeyen iletişimi bir süreliğine de olsa durdurmak ve bundan sonraki menfaatlerine odaklanmalarını sağlamak anlamında bir ferahlama alanı yaratır ve bu yıkıcı süreçlerde, tarafların gelecekteki belirsizliğine ışık tutmaya çalışarak onların belirsizlikten duyduğu kaygı ve endişelerini başarılı bir şekilde yönetmelerine destek vermeyi hedefler.

2. Mukayeseli Hukukta Aile Arabuluculuğu

2.1. Kıta Avrupası Hukukunda

2.1.1. Almanya

Almanya’da “Arabuluculuk ve Diğer Mahkeme Dışı Uyuşmazlık Çözüm Yollarının Teşvikine Dair Kanun” “Mediationsgesetz” 21.07.2012 tarihinde kabul edilmiştir. Kanunun 1. Bölümünde Alman Hukuku’nda ilk defa Arabuluculuk Kanunu düzenlenmiştir. Kanun 26.07.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir (BGBl. I S. 1577) (Federal Law Gazette I, p. 1577).

Alman Arabuluculuk Kanunu 4– Sır Saklama Yükümlülüğü başlığı altında, 2. Bendinde,

“Kanunda aksi öngörülmedikçe, arabulucu ve arabuluculuk faaliyetine dâhil olan kimseler, sır saklamakla yükümlüdürler. Bu yükümlülük, söz konusu faaliyette bulunulurken öğrenilen her türlü bilgiyi kapsar. Sır saklama yükümlülüğüne ilişkin diğer kanuni düzenlemeler saklı kalmak kaydıyla, bu yükümlülük aşağıdaki hallerde uygulanmaz: Kamu düzeni sebebiyle açıklama yapılması gerekiyorsa, özellikle çocuğun menfaatinin tehlikeye düşmesinin veya bir kimsenin maddi ve manevi bütünlüğünün etkilenmesinin engellenmesinde...”

denmek suretiyle, bu hallerde gizlilik yükümlülüğünün bertaraf edilebileceği öngörülmüştür (MediationG m. 4/1–2). Arabuluculuğa dair bazı düzenlemeler Alman Medeni Usul Kanunu’nda da “Zivilprozessordnung” (ZPO) bulunmaktadır. ZPO’daki aile hukukuna ilişkin hükümler yürürlükten kaldırılmıştır. Aile Davaları ve Çekişmesiz Yargı İşleri Muhakeme Usulü Kanunu 2009’da kabul edilmiştir. Aile hukukuna ilişkin davalarda

“Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit” FamFG hükümleri yürürlüktedir. Uzlaşma ve mahkeme dışı uyuşmazlık çözümü bu kanunun m.36 ve m.36’a maddelerinde düzenlenmiştir. Maddelere göre, mahkeme, bireye veya ilgili tüm taraflara arabuluculuk veya mahkeme dışı uyuşmazlık çözümü için başka bir yöntem önerebilir. Şiddete karşı koruma konularında, şiddetten etkilenen kişinin meşru menfaatleri korunmalıdır. İlgili taraflar arabuluculuk veya mahkeme dışı uyuşmazlık çözümü için başka bir prosedür uygulamaya karar verirlerse, mahkeme yargılamayı erteleyebilir. Ayrıca mahkeme tarafların ücretsiz bir bilgilendirme toplantısına katılmalarını emredebilir (FamFG m.135). Mahkeme, mazeretsiz olarak bilgilendirme toplantısına katılmayan taraf için ise aleyhinde yargılama giderlerine hükmedebilir (FamFG m. 150/4). Arabuluculukla ilgili diğer bir düzenleme Medeni Usul Kanunu’nun yürürlüğüne ilişkin kanunda bulunmaktadır. Zorunlu arabuluculuk bu kanunun 15’inci maddesinde düzenlenmiştir. Aile hukukundan kaynaklanan uyuşmazlıklar kapsam dışı bırakılmıştır. Almanya’da aile arabuluculuğu eğitimi konusunda 1992 tarihinde aile arabulucuları için ulusal bir birlik olan “Bundes–Arbeitsgemeinschaft für Familien–Mediation” “Federal Aile Arabuluculuğu Derneği” “BAFM” kurulmuştur. BAFM üyelerinin %50’si psikososyal mesleklerden, %50’si ise hukuk mesleğinden gelmektedir. Aile arabuluculuğu, ayrılma ve boşanma konularında (çocuk ve mali konular) her yerde sunulur ve disiplinler arası eş–arabuluculuk biçiminde yapılır (Parkinson, 2018).

2.1.2. İsviçre

İsviçre’de arabuluculuk en çok aile hukuku meselelerinde kullanılmaktadır. İsviçre’de arabuluculuk, 2011 tarihli İsviçre Medeni Usul Kanunu’nun 213 ile 218 maddeleri arasında düzenlenmiştir. İsviçre Medeni Usul Kanunu (Schweizerische Zivilprozessordnung) (SwzZPO) alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerini desteklemektedir. Ancak aile arabuluculuğu için uluslararası uyuşmazlıklar dışında zorunluluk bulunmamaktadır. İsviçre Federal Yüksek Mahkemesi “Bundesgericht,” çocuk hukuku ile ilgili konularda zorunlu arabuluculuğu kabul edilebilir ve mümkün görmektedir (Kumpan, 2012). Çocuk hakları konularında, taraflar gerekli finansal kaynaklara sahip değillerse, arabuluculuğu mahkeme önermişse, taraflar ücretsiz arabuluculuk hakkına sahiptir (SwzZPO m. 218). Aile arabuluculuğu bir avukat ve bir psikologdan oluşan “eş arabuluculuk” şeklinde yürütülmektedir (Meier ve diğerleri, 2013).

2.1.3. Fransa

Aile hukuku alanında çatışmalar her zaman duygusal olarak yüklüdür. Dolayısıyla, bu bağlamda bir mahkeme kararı, ihtilafli taraflar için her zaman en iyi seçenek değildir. Bu nedenle, 1988’de Fransa’da uygulamaya konmasından bu yana aile hukukunda

arabuluculuk (médiation familiale) önemli bir rol oynamıştır. Aile arabuluculuğu, Fransa'ya girmesinden sadece 15 yıl sonra, ilişkilerinin sonucu ne olursa olsun, ebeveynler ve çocuklar arasındaki bağların ve ebeveynlerin birbirleriyle olan bağlarının korunmasına güçlü bir vurgu yaparak, kurumsal ve profesyonel olarak kabul görmüştür (Macfarlane, 2004).

Fransa'da arabuluculuğa ilişkin genel hükümler Medeni Usul Kanunu (Code de procedure civile–CPC) 255/1–2. maddesiyle arabuluculuğa ilişkin hükümler, “ebeveyn yetkisi” başlığı altında ise 373–2–10. m yer almaktadır. Fransız Medeni Kanunu'na (Code civil – Légifrance) göre (CC) hâkim, boşanma davasında, eşlere arabuluculuk önerebilir ve onaylarını alarak bir aile arabulucusu atayabilir (CC m. 255/1–1). Hâkim, arabuluculuğun amacı ve ilerleyişi hakkında kendilerini bilgilendirecek bir aile arabulucusu ile görüşme konusunda eşlere emir verebilir (CC m. 255/1–2). Yine Kanunun 373–2–10. Maddesine göre hâkim taraflar arasında velayete ilişkin konularda anlaşmazlık varsa onları uzlaştırmaya çalışır ve aynı maddenin 2. fıkrasına göre tarafların da görüşünü alarak, anlaşmaları için, bir aile arabulucusu atayabilir. Ayrıca hâkim 373–2–10. maddesinin son fıkrasına göre aile içi şiddet konusu dışında tarafları aile arabulucusuna gitmeye zorlayabilir. Bunun dışında taraflar aile arabuluculuğu yoluyla anlaşmaya varırlarsa bunu bir tutanağa bağlayarak ve bu tutanağı da aile mahkemesi hâkimine onaylatarak, tutanağın icra edilebilirliğini sağlayabilirler (Hopt ve Steffek, 2012).

2.1.4. İtalya

Son zamanlarda, İtalya'da arabuluculuğun durumunda önemli değişiklikler oldu. Hukuki ve ticari konularda arabuluculuğun belirli yönlerine ilişkin 2008/52/EC sayılı Avrupa Arabuluculuk Yönergesi 69/2009 sayılı kanunla yürürlüğe koyulmuştur. 2010 yılında 28/2010 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile arabuluculuk birçok hukuk ve ticaret hukuku alanı için zorunlu hale geldi. Fakat 6 Aralık 2012'de, İtalyan Anayasa Mahkemesi 28/2010' no'lu kararnamenin Anayasa'ya aykırı olduğuna karar vererek yürürlüğünü durdurmuştur. Bunun üzerine 20 Eylül 2013 tarih ve 98/2013' no'lu Kanun ile yeni bir metin kabul edilmiştir. Diğer taraftan İtalya'da bir arabuluculuk kuruluşunun işleyişinin daha iyi tanımlanmasını sağlayan 180/2010 no' lu Bakanlık Kararnamesi, 145/2011 no' lu Bakanlık Kararnamesi, 4 Kasım 2010 tarihli Tüzük, 20 Aralık 2011 tarihli Bakanlık Genelgesi, 4 Nisan 2011 tarihli Bakanlık Genelgesi, 13 Haziran 2011 tarihli Bakanlık Genelgesi de bulunmaktadır (Matteucci, 2015). İtalyan hukuk sisteminde arabuluculuk üç şekilde görülmektedir. Bunlardan ilki “gönüllü arabuluculuk,” ikincisi “yargısal arabuluculuk,” üçüncüsü ise “zorunlu arabuluculuk”tur. Ülkede aile hukukunda arabuluculuğa ilişkin düzenlemelerden ilki İtalyan Medeni Kanunu'dur. “Codice Civile

Italiano” (CC). Kanunun 337/g maddesi gereğince mahkemenin yargılamanın başlangıcında tarafların onayı ile bir arabuluculuk süreci önerme yetkisi vardır. Hâkimin aile arabuluculuğuna karar vermesi durumunda, tüm geçici ve acil tedbirler ertelenir. İtalya’da aile uyuşmazlıklarına ilişkin bir başka düzenleme de İtalyan Medeni Usul Kanunu’nun 708. Maddesi hükmüdür. Hâkim ayrılık davalarında eşleri uzlaştırabilmek için onlarla birlikte veya ayrı ayrı görüşme yetkisine sahiptir. Ayrıca bu yetki davanın ilk duruşması boyunca devam etmektedir (Hopt ve Steffek, 2012).

2.1.5. Hollanda

Uzlaştırma ve çözüm, Hollanda hukuk kültürünün yerleşik bir parçasıdır. Hollanda’da arabuluculuğun geliştirilmesinde en önemli adım, arabuluculuğun sağladıklarına büyük ilgi duyan bir grup hukukçu tarafından Hollanda Arabuluculuk Enstitüsü (Netherlands Mediation Institute) (NMI) 1993 yılında kurulmasıdır. Enstitü başından beri hükümet içinde güçlü bir desteğe sahip olmuştur (Hopt ve Steffek, 2012). Arabuluculuk, özel arabuluculuk veya mahkeme ekli arabuluculuk olarak yürütülebilir. Mahkemenin eklediği arabuluculukta mahkeme, resmi bilirkişi olarak bir arabulucu atar ve ona taraflarla birlikte çözülmesi gereken soruların bir listesini verir. Dolayısıyla arabulucu, arabulucu olarak çalışırken aynı zamanda mahkeme tarafından yöneltilen soruları da cevaplar. Adli arabuluculuk bu aşamada gizli değildir. Arabulucu daha sonra mahkemeye bir rapor verir. Taraflar ile arabulucu arasında bir arabuluculuk sözleşmesi yoktur; arabulucu mahkemenin bir temsilcisidir. Taraflar arabuluculuğa girmeye karşı çıkarlarsa, mahkeme genellikle onları sevk etmez. Başka bir arabuluculuk biçimi özel arabuluculuktur. Bu tür arabuluculuk “aile grubu konferansı” (Eigen Kracht Conferenties EKC) içinde gerçekleşir. Konferans, etkilenen tüm kişilerle yürütülür. Aile arabuluculuğunun hukuki çerçevesi 2009 yılında yürürlüğe giren “Boşanma Sonrası Devam Eden Ebeveynlik Kanunu” adlı kanunla çizilmiştir. Bu kanun gereğince eşler boşanmak için ebeveynlik görevini nasıl yerine getireceklerini gösteren bir ebeveynlik planı hazırlayıp mahkemeye sunmalıdırlar. Ayrıca malvarlığı ya da finansal konularda da aile arabuluculuğu mümkündür. Ebeveynlik planı, boşanmalarının veya reşit olmayan çocukları için ayrılmanın sonuçları konusunda ayrı ebeveynler arasında yapılan bir anlaşmadır. Boşanma davası açılmadan önce yapılmalıdır ve hatta zorunludur (Boele-Woelki ve Jonker, 2015) Yasa, ebeveynlik planlarının nasıl gerçekleştirileceğini belirlemez. Ebeveynler tarafından gayri resmi olarak veya bir arabulucu, avukat veya noter yardımıyla formüle edilebilirler (Coenraad, 2014). Zorunlu ebeveynlik planının uygulanması, daha fazla ebeveyni anlaşmalarını yazılı olarak belgelemeye teşvik etti (de Bruijn ve diğerleri, 2018).

2.1.6. Japonya

Japon aile uzlaştırması “chōtei” tarihsel olarak dava öncesi boşanma uyuşmazlıkları da dâhil olmak üzere aile anlaşmazlıkları için zorunludur. Japon Medeni Kanunu’na (CC) göre evlilik sırasında her iki ebeveyn velayet yetkisine sahip iken boşanmadan sonra tek ebeveyn velayet yetkisine sahip olabilir (CC Md. 820(3)). Boşanmadan sonra genellikle anneler velayet hakkını alırlar. Çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurularak, çocukların fiziksel velayeti, kişisel ilişki ve nafaka gibi daha somut düzenlemeler anlaşma yoluyla belirlenebilir (CC Md. 766 (1)). Eşler bir anlaşmaya varamazlarsa, aile arabulucusu “kaji chōtei” ve mahkeme kararı “kaji shinpan” boşanma sürecinden ayrı olarak kullanılabilir. Japonya’da çeşitli boşanma mekanizmaları vardır. Anlaşmalı Boşanma “kyōgi rikon” en popüler prosedürdür. Boşanma konusunda anlaşmaya varan taraflar evrakları tamamlayıp bir aile sicil dairesine teslim ederler. Mahkemelerin müdahalesi veya idari düzenleme olmadığı için anlaşmalı boşanma, “özelleştirilmiş” boşanma prosedürünün uç bir örneğidir. Ancak bu sistem ekonomik, sosyal ve yasal kaynaklar bakımından müzakere gücü daha az olan tarafın boşanma sözleşmesinde daha az elverişli koşulları kabul etmesine sebep olabilir. İkinci en yaygın tür, aile arabuluculuğu yoluyla boşanmadır, “chōtei rikon.” Yerel aile mahkemelerinde aile arabuluculuğu hizmeti sunulmaktadır. Bir aile mahkemesi kararıyla boşanma (“shinpan rikon”) son derece nadirdir. Boşanma koşulları üzerinde anlaşamayan eşler için, dava öncesi aile mahkemesi arabuluculuğu zorunludur. Aile mahkemesinde aile arabuluculuğu hemen hemen tüm hukuki uyuşmazlıklarda kullanılmaktadır. Aile Uyuşmazlıklarında Usul Kanunu’nda (Code of Procedure for Family Affairs Disputes) boşanma davası açmadan önce arabuluculuğa başvurmak zorunludur. (Aile İlişkileri Dava Prosedürü Yasası “Kaji Jiken Tetsuzuki Hō” Madde 257(1). Taraflar yazılı olarak anlaşmaya vardıklarında bu belge nihai ve bağlayıcı bir mahkeme kararı ile aynı etkiye sahiptir (İç İlişkiler Dava Usulü Yasası Md. 268(1)). Boşanan çiftler arasında çocuk ziyareti ve nafaka konusundaki anlaşmazlıklar genellikle boşanma uzlaştırmasından ayrılarak ayrı bir uzlaştırma davası olarak ele alınmaktadır. (Harada, 2019). Japonya’da çocukların velayetinin belirlenmesinde temel kaynak Medeni Kanun’dur. Japonya’da’ iki tür velayet söz konusudur. “Shinken” and “kangoken.” “Shinken” yasal velayet anlamına gelirken, “kangoken” fiziksel velayet anlamına gelmektedir. Shinken iki unsurdan oluşur:

1. Bir çocuk adına yasal işlem yapma ve mülkü yönetme yetkisi ve eğitime ve çocuk yerine karar verme hakkı da dâhil olmak üzere bir çocuğun yetiştirilmesiyle ilgili haklar ve yükümlülükleri içerir. Shinken’in yetkisi, boşanma, çocuğun yirmi yaşını doldurması veya çocuk istismarı nedeniyle adli takibat yoluyla sonlandırılıncaya kadar devam eder.

2. Shinken, kamu bilgisi ve üçüncü taraflar için kolayca fark edilebilir hale gelmesi için fiziksel velayetten farklı olarak aile siciline kaydedilir (Horvath ve Ryznar, 2015).

2.2. Ortak Hukuk Sistemlerinde Aile Arabuluculuğu (Common Law–Anglo Sakson)

Common law, İngiltere yargıcıları tarafından geliştirilen hukuk olarak açıklanan bir hukuk ve yasal süreçler sistemidir (Atiyah, 2018). Ortak hukuk ifadesi, karşılaştırmalı hukuk bağlamında Anglo–Amerikan hukuk sistemleriyle ilişkili yasal aileyi veya geleneği belirtmek için kullanılır (Samuel, 2012). Common Law kavramı dünyada iyi bilinmektedir ve genellikle İngiltere yargıcıları tarafından geliştirilen hukuk olarak açıklanmaktadır. “Common Law” Ortak Hukuk sistemi, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada ve başka birçok devlette uygulanmaktadır (Glenn, 2020).

2.2.1. California

ABD Amerika Birleşik Devletleri, aile anlaşmazlıkları çözümü (FDR) için en eski resmi hizmetlerden birine sahiptir. California, 1939’da evlilik anlaşmazlıkları için ilk “mahkeme bağlantılı uzlaştırma servisini” kurdu ve Los Angeles Mahkemesi 1995’te bir tür arabuluculuk öncesi boşanma danışmanlığı sundu ancak aile arabuluculuğu konusunda yaygın bir kabul ve farkındalık 1970’lere kadar oluşmadı. OJ Coogler tarafından 1974’te Georgia, Atlanta’daki Aile Arabuluculuk Merkezi’nin geliştirilmesi, ABD’deki ilk özel aile arabuluculuk merkezi olarak, çekişmeli olmayan alternatif uyuşmazlık çözümleri sunmanın önemi konusunda artan bir farkındalık yarattı. Aile Adalet Hizmetleri Birimi 1996’da kuruldu ve ailelere aile mahkemesi sistemine girmeden önce tartışmak için zorunlu ön eğitim oturumları (ayrılık sonrası ebeveynlik) sunmaya başladı. 2013 yılında yeni bir Aile Hukuku Yasası (California Aile Kanunu California Family Code m. 3170) çıkarılmıştır ve “çocuğun yüksek yararı”nın sağlanmasına özel bir vurgu yapılmıştır. California’da da arabuluculuk, California yasalarına ve bu yasaları yorumlayan içtihatlarla tabidir. Arabuluculuk süreci gizlidir. Arabuluculukta yapılan tüm beyanlar ve teklifler, her iki taraf da arabuluculuk gizliliği ayrıcalığından feragat etmedikçe, duruşmada delil olarak sunulamaz. Arabuluculuk tüzükleri, Kaliforniya Kanıt Yasası’nın (California Evidence Code) 703.5 ve 1115 ila 1129 bölümlerinde yer almaktadır. Çocuğun velayeti ile ilgili herhangi bir talebin mahkemeye verilmesinden önce, mahkeme tarafından sağlanan bir arabuluculuk hizmetine sahip aile mahkemesi tarafından arabuluculuğa ihtiyaç duyulur (bölüm 3170, FC). Bazı eyaletlerde, arabulucunun velayet ve ziyaret konularına ilişkin olarak mahkemeye bir tavsiye sunması gerekebilir (bölüm 3183, FC). Taraflar, arabuluculukta varılan yazılı bir anlaşmanın şartlarını, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun

664.6 maddesi uyarınca önerge kararı olarak uygulanabilir hale getirmeyi kabul edebilirler (Wilson–Evered ve Zeleznikow, 2021).

2.2.2. Florida

Aile hukuku uyuşmazlıklarını çözmek için özel arabuluculuk mevcuttur. Florida'nın birçok yerinde, düşük gelirli davacılar için düşük maliyetli arabuluculuk programları mevcuttur. Florida Yüksek Mahkemesi, aile arabulucularını onaylar. Florida yasalarına veya kamu politikasına aykırı olmayan arabuluculuk anlaşmaları genel olarak kabul edilir. Florida'daki işbirlikçi hukuk süreci isteğe bağlıdır ve artık kanunla düzenlenmektedir (The Florida Senate, 2019). Florida mahkemelerinin bir boşanma davasında veya çocukların dâhil olduğu bir davada tarafları arabuluculuğa yönlendirme yetkisi vardır (The 2013 Florida Statutes, 2013). Aile davalarında mahkeme öncesi arabuluculuk genellikle zorunludur ve mahkeme arabuluculuğa başvurmayı emredebilir. Birçok aile çok sayıda bireysel velayet çözümü üretebilir, ancak partner veya diğer aile içi şiddet söz konusu olduğunda davanın alternatif uyuşmazlık çözümü için uygun olup olmadığını değerlendirmek için arabuluculuk öncesi tarama programları önerilir. Psikologlar genellikle boşanma ve çocuk velayeti davalarında arabuluculuk yaparlar. Boşanma davalarında arabuluculuk işlemleri zorunlu değildir. Taraflardan biri boşanma davası açtıktan sonra, mahkeme taraflardan birinin talebini kendiliğinden inceler veya uygun bir taraf anlaşması üzerine, erken tarafsız bir vaka değerlendirmesi, alternatif vaka yönetimi ve keşif sınırlamasını içerebilecek bir vaka yönetimi planı hazırlar. Mahkeme bağlantılı arabuluculuk programları kapsamındaki genel hukuk davalarındaki arabuluculuk emirlerinin aksine, tarafların yargılamanın çok erken bir aşamasında bir dava yönetim planını oluşturmaları gerekecektir. Bir velayet dilekçesine veya ziyaret haklarına veya her ikisine birden itiraz edildiğinde arabuluculuk zorunludur. Anlaşma olmazsa taraflar yargılamaya devam edecek ve arabulucu mahkemeye kısa süreli velayet konusunda tavsiyede bulunmaya yetkili olacaktır. Bununla birlikte, aile içi şiddet geçmişinin ve yakın partner şiddetinin (intimate partner violence) (IPV) (Ballard ve diğerleri, 2011) olduğu boşanma arabuluculuk süreçlerinde hırpalanmış kadınların “mekik arabuluculuğu” (Jiang ve diğerleri, 2022) seçmelerine izin verilir (Holtzworth–Munroe ve diğerleri, 2021). Aile Kanunu'na uygun arabuluculuklarda, arabulucu, genel hukuk davalarında mahkeme bağlantılı arabuluculuk kurallarına göre yargıla-maları yönetmede çok daha fazla takdir yetkisine sahiptir. Uygun veya gerekli olduğunda, arabuluculuk anlaşmasının çocuğun çıkarlarına en iyi şekilde nasıl hizmet edebileceğini değerlendirmek için çocukla görüşme yapma hakkına sahiptir. Arabuluculuk anlaşması sadece velayet konularına ve ziyaret haklarına ilişkin hükümler içerebilir. Mahkemelerin herhangi bir zamanda bir arabuluculuk anlaşmasını değiştirme yetkisi vardır (Hopt ve Steffek, 2013).

2.2.3. Massachusetts

Aile davalarına boşanma davası alternatifi olarak arabuluculuk getirilmiştir. Boşanmadaki kamusal ve profesyonel kaygılar süreci daha da zor hale getirdiğinden boşanma reformu ile bu endişenin giderilmesine yardımcı olmak için aile mahkemesine arabuluculuk getirildi. Bu süreç artık “yeni aileler kurma” süreci olarak değerlendirilmiştir. Taraflar, avukat tavsiyesi olsun ya da olmasın, arabulucu ile görüşür. Avukat tutmak zorunlu değildir. Bu süreç, gerekli tüm konuların ele alındığından emin olmaya çalışır. Anlaşma imzalandıktan sonra, taraflar boşanmada belirtilen prosedürü takip edeceklerdir. Arabulucudan tanıklık yapması veya belge ibraz etmesi istenemez (Crampton, 2022).

2.2.4. Minnesota

Minnesota çoğunlukla erken vaka yönetimi (Early Case Management) (ECM) modeli altında çalışır. Boşanma için ilk savunmanın sunulmasından sonra, mahkeme bir ilk vaka yönetimi konferansı (Initial Case Management Conference) (ICMC) düzenler. ICMC’de yargı görevlisi, tarafsız ön değerlendirme (Early Neutral Evaluation) (ENE) dâhil olmak üzere, taraflara sunulan çeşitli alternatif uyuşmazlık çözümü (Alternative Dispute Resolution) (ADR) seçeneklerini tartışır ve açıklar. Herhangi bir ADR sürecine katılma kararı gönüllüdür ve ICMC’de taraflarca verilen bir karardır. Tarafsız ön değerlendirme (ENE), aileleri mahkeme sisteminde mümkün olduğunca verimli ve adil bir şekilde taşımayı amaçlayan Minnesota’da kurulmuş gönüllü, gizli bir süreçtir. İki tür (ENE) vardır. Sosyal Erken Nötr Değerlendirme (Social Early Neutral Evaluation) (SENE). Bu, taraflar ve avukatları ile kendi pozisyonlarını dinlemek için bir araya gelen iki değerlendiriciden oluşan bir ekibi içerir. Daha sonra görüşleri doğrultusunda velayet ve ebeveynlik süresi ile ilgili geri bildirim, tavsiye ve olası çözüm seçenekleri sunarlar. Finansal Erken Tarafsız Değerlendirme (Financial Early Impartial Evaluation) (FENE). Bu, taraflar ve avukatları ile kendi pozisyonlarını dinlemek için bir araya gelen bir değerlendiriciyi içerir. Daha sonra mülk paylaşımı, bakım ve destek gibi mali konularla ilgili geri bildirim, tavsiye ve olası çözüm seçenekleri sunarlar. Sonuç olarak, (genellikle 45 ila 60 gün içinde) değerlendiriciler, taraflarca onaylanmadıkça herhangi bir anlaşmanın şartlarını değil, yalnızca tarafların bir anlaşmaya varıp varmadığını mahkemeye bildirir. SENE veya FENE aracılığıyla varılan anlaşmalar, yalnızca şartların yazılı olması ve taraflarca imzalanması halinde bağlayıcıdır. Arabuluculuk gönüllü, gizli bir süreçtir. Arabuluculuk yoluyla varılan her türlü anlaşmanın bağlayıcı olması için yazılı olması ve taraflarca imzalanması gerekir. Erken vaka yönetimi (Early Case Management) (ECM) sürecinin dışındaki taraflara sunulan diğer ADR seçeneği, işbirlikçi hukuktur. İşbirlikçi hukuk, tarafların ve onların eğitimli işbirlikçi avukatlarının, nihai bir sulh anlaşmasının onaylanması dışında mahkemeye başvurmadan anlaşmaya varmak için resmi bir anlaşma yapmalarına izin verir. Anlaşmaya varılmazsa, işbirlikçi

avukatlar geri çekilmeli ve taraflar daha sonraki işlemlere katılmadan önce yeni avukata talimat verilmelidir. İşbirlikçi hukuk süreci yoluyla taraflarca varılan eksiksiz bir uzlaşma anlaşması, genellikle idari inceleme için mahkemeye sunulur ve tüm taraflar avukatlar tarafından temsil edildiğinde, nihai bir duruşma yapılmaksızın dosyalanmak üzere onaylanır. Tüm ihtilaflı davalar için aile mahkemesinde arabuluculuk zorunludur¹ (Coşkun, 2023).

2.2.5. İngiltere

Arabuluculuk, 25 yılı aşkın bir süredir mevcut olan ve genellikle aile arabuluculuğu olarak anılan İngiliz aile hukuku bağlamında iyi yapılandırılmıştır. Aile arabuluculuğu için özel bir tanım yoktur. Bu alandaki tek tanım, Family Procedure Rules (FPR)'e' yapılan son eklemedir. Bu sadece Arabuluculuk Direktifi kapsamındaki "arabuluculuk" tanımına atıfta bulunur ve yalnızca sınır ötesi durumlar için geçerlidir. Diğer bir düzenleme The Family Procedure Rules 2010'dur (legislation.gov.uk, 2010). FPR, r. 3.5.1(2). Aile uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuktan yararlanılmasını içeren bir diğer kanun Çocuklar ve Aileler Kanunu (Children and Families Act 2014)'dur. 2014 Çocuklar ve Aileler Yasası'nın 10 (1) bölümü uyarınca, bir kişinin mahkeme emri almak için belirli türde başvurularda bulunmadan önce bir Arabuluculuk Bilgi ve Değerlendirme Toplantısına (Mediation information and assessment meetings) (MIAMs) katılması artık bir gerekliliktir. Mahkemenin Yazı İşleri Müdürlüğü, taraflar, bir yargıç ve Mahkeme Danışma ve Destek Hizmetinin (Court Advisory and Support Service) (CAFCASS) bir temsilcisi ile duruşmaya gitmeden önce anlaşmazlığı çözmek için yarım saatlik bir toplantı ayarlanmıştır. Aile hukuku bağlamında arabuluculuk, başlangıçta mali ihtilaflardan ziyade esas olarak velayet ve kişisel ilişki meseleleri için uygun görülmüştür (Hopt ve Steffek, 2012). Böyle bir yargılamanın ilk duruşmasında, mahkemede bir Mahkeme Danışma ve Destek Hizmeti (The Children and Family Court Advisory and Support Service) (CAFCASS) görevlisi ve bazen bir İlk Duruşma Uyuşmazlık Çözüm Randevusu (First Hearing and Dispute Resolution Appointment) (FHDRA) düzenlemek için bir arabulucu bulunur. FHDRA'da mahkeme, CAFCASS görevlisi ile iş birliği içinde ve mevcut herhangi bir arabulucunun yardımıyla, taraflara uzlaştırmada ve aralarındaki sorunların tümünün veya herhangi birinin çözümünde yardımcı olmaya çalışacaktır. Kalan sorunlar tespit edilecek, CAFCASS görevlisi mahkemeye bu tür sorunların çözümü için önerilen herhangi bir yol hakkında tavsiyede bulunacak ve bu tür sorunların gelecekteki çözümü için talimatlar verilecektir. Bu toplantılar sırasında mahkemenin en büyük endişesi çocuğun refahıdır; bu nedenle

¹ Bkz. <https://content.next.westlaw.com>

toplantılarda ihtilaflı konuların hızlı ve sürdürülebilir bir çözümüne ulaşmak amaçlanır (Parkinson, 2018).

2.2.6. Kanada

Kanada'da 1968 tarihli Boşanma Kanunu ile Aile Arabuluculuğu boşanma ve ayrılığın ayrılmaz bir parçası olurken ilk federal arabuluculuk 1969'da boşanma danışmanlığı olarak başlamış ve sosyal hizmet uzmanları tarafından ilk pilot projeler başlamıştır (Devlin ve Ryan, 1986).

Kanada Anayasası'nın 26. maddesine göre, evlilik ve boşanma alanındaki mevzuatla ilgili olarak tek yargı yetkisi Federasyon'a aittir. Kanada Federal yasama organı, boşanma, ebeveyn çocuk velayeti, nafaka ve usule ilişkin konuların ön koşullarını düzenlemek için Boşanma Kanunu'nu çıkarmıştır. Boşanma Kanunu'nun 8(2) maddesine göre, evliliğin bozulması durumunda eşlerden birinin veya her ikisinin başvurusu üzerine eşler boşanma davası açabilir. Eşlerin boşanmadan en az bir yıl önce ayrı yaşamaları durumunda, evliliğin sona ermesi için yasal karine geçerlidir. Boşanma, evliliğin bozulmasından kimin sorumlu olduğu sorusuna bağlı değildir. 1980'lerde, yasama organı, Kanada Boşanma Kanunu'na, çocuk velayeti ve nafaka konularında dostane bir çözüme varmak için tarafları boşanma davalarında arabuluculuk yapmaya teşvik eden hükümler koymuştu. Ancak taraflar, boşanma şartları üzerinde anlaşma yolu olarak arabuluculuğu tercih etme kararlarında tamamen serbesttir².

Boşanma davasına başlamak isteyen veya boşanma davasında davalı olan bir eşin hukuk müşaviri, yargılama sırasında çocuğun velayeti veya nafaka emrine konu olabilecek konularda arabuluculuk yapma olasılığı konusunda eşi bilgilendirmekle ve eşi arabuluculuğa başlama olasılığı konusunda bilgilendirmekle ve bunun eşle birlikte yapılmasının uygun olup olmadığını değerlendirmekle yükümlüdür. Boşanma davasında arabuluculuğa başlayıp başlamama kararı tarafların sorumluluğunda ve yetkisindedir. Ayrıca, ihtilaflı konularda dostane bir çözüme varıp varmama-ları veya konuyu yeniden davaya yönlendiren bir anlaşma olmaksızın arabuluculuğu sona erdirmeleri de yalnızca taraflara bağlıdır. Federal yasa düzenlemelerine, eyaletlerin yasama organlarının düzenlemeleri eşlik eder. Ontario Çocuk Hukuku Reform Yasası mahkemeye, çocuğun velayeti ve çocukla kişisel ilişki konularını çözmek için tarafların rızasıyla arabuluculuk başlatılmasına karar verme yetkisi vermektedir. Ontario Aile Hukuku Yasası'na' göre, çocuk ve eş nafakası ve medeni mal rejimi ile ilgili ihtilafların dostane çözümü için

² Bkz. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/d-3.4/>

arabuluculuk kullanılabilir. Bu anlamda mahkeme bağlantılı arabuluculuk programı uygulanmaktadır. Arabuluculuk, davalı-nın ilk savunmasını sunmasından sonra 180 gün içinde gerçekleşmelidir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, düzenlemenin emredici kısmı en az bir arabuluculuk görüşmesine katılımı sınırlıdır. Taraflar uzlaşıp uzlaşmama konusunda tamamen özgürdürler. Mahkeme bağlantılı arabuluculuk çoğu eyalette mevcuttur. Aile Hukuku Kanunu ve Çocukların Hukuku Reformu Kanununa (Family Law Act ve Children's Law Reform Act)³ göre mahkeme tarafların talebi ile herhangi bir konuda arabuluculuk yapmak üzere taraflarca seçilen bir kişiyi arabulucu olarak atayabilir (Hopt ve Steffek). Ontario'da aile arabuluculuğu alanında öncü olan Ontario Aile Arabuluculuğu Derneği, Ontario Family Mediation Association (OAFM), bulunmaktadır. British Columbia'da aile uyuşmazlıklarının arabuluculuk yöntemiyle çözümüne yönelik olarak Family Law Act (Aile Hukuku Kanunu)⁴ ve bu kanuna bağlı olarak çıkarılan Family Law Act Regulations (Tüzük)⁵ bulunmaktadır (Hopt ve Steffek, 2012).

2.2.7. Avustralya

Avustralya hukuk literatüründe, arabuluculuk tarafsız üçüncü bir kişinin ihtilaflı taraflara ara-larında kararlaştırılan bir sonuca doğru yardımcı olduğu bir süreçtir. Bu tanım, Ulusal Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Danışma Konseyi (National Alternative Dispute Resolution Advisory Council) (NADRAC) tarafından önerilen standart tanıma karşılık gelmektedir. Olağan Avustralya hukuk usulü, yargıcın daha çok tarafsız bir hakem gibi hareket ettiği, katı bir şekilde çekişmeli usulün uygulandığı geleneksel İngiliz modeline benzer; süreç maliyetli, uzun ve zaman alıcıdır. Arabuluculuk, özel arabulucular tarafından yürütülür ve kamu arabuluculuk hizmetlerinin sunulduğu alanlarda özel hizmetlerle rekabet halindedirler. Özel arabuluculuk için, her iki tarafın da arabuluculuğu kabul etmesi gerekir ve arabuluculuğun gerçekleşmesi için bu anlaşma yeterlidir. 2011 tarihli (Civil Dispute Resolution Act) Sivil Uyuşmazlıkların Çözümü Yasası'ndan bu yana, federal düzeyde taraflar, yasal işlemleri başarılı bir şekilde başlatmadan önce genellikle alternatif anlaşmazlık çözümlerini denemeli veya en azından arabuluculuk girişiminde bulunmalıdır. Hukuki işlemler sırasında mahkeme, çoğu zaman yalnızca tarafların rızasıyla anlaşmazlığı veya anlaşmazlığın bir kısmını bir arabulucuya havale edebilir. Mahkeme ekli arabuluculuk, mahkeme personeli veya özel olarak eğitilmiş kayıt memurları veya hâkimler tarafından yürütülür. Mahkeme tabanlı arabulucular daha çok yargıç benzeri bir şekilde hareket etme eğilimindedirler, taraflara sadece sınırlı bir rol bırakarak yargılamaya hâkim olurlar. Ayrıca

³ Bkz. <https://www.ontario.ca/laws/statute/90c12>

⁴ Bkz. https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/11025_00

⁵ Bkz. https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/roc/roc/347_2012

tarafların çıkarlarından çok haklarına odaklanırlar ve uzlaşmaya varmak için değerlendirci müdahalelere yönelirler. (Hopt ve Steffek, 2012).

Laik, kusura dayalı boşanma kavramı 1857’de İngiltere’de Evlilik Nedenleri Yasası (1857 (İngiltere) 20 ve 21 Vict, c 85) ile tanıtıldı. Kolonilerin ve ardından Avustralya devletlerinin yasalarına girdi. 1959 tarihli Evlilik Nedenleri Yasası (Commonwealth legislation) (Cth), boşanmanın verilebileceği ağırlıklı olarak kusura dayalı 14 gerekçenin bir listesini sağlamıştır. 1975’te Whitlam hükümeti yeni bir Aile Hukuku Yasası (Family Law Act) (FLA) çıkardı. Ocak 1976’da yürürlüğe giren mevzuat, kusursuz boşanmayı getirdi ve mahkemeye bağlı uzlaştırma ve danışmanlık ile tamamlanan uzman bir aile mahkemesinin kurulmasıyla uyuşmazlık çözümüne bütünsel bir yaklaşımı benimsedi. Kanunun en bilinen özelliği, kusursuz boşanmanın getirilmesiydi. Yaklaşım, boşanmanın yargılama kurumundan bağımsız olarak verilmesine izin verdi ve mahkeme aksini emretmedikçe her iki ebeveynin de ayrılıktan sonra çocukları üzerinde hak ve sorumlulukları olduğunu kabul etti. Her iki ebeveynin de çocuklarına bakma zorunluluğu, ebeveynlerin boşandıktan sonra ilişkiye devam etme ihtiyacını doğurdu. Aile Hukuku Yasası (1975), tarafların en az 12 ay ayrı kaldıklarını kanıtlayabilen bir tarafın başvurusu üzerine evliliğin feshedilebileceğini, evliliğin geri dönülemez bir şekilde bozulduğunu kabul etti (Nicholson ve Harrison, 2000).

1975 Aile Hukuku Yasası’nın 60CA Bölümü (Cth), “bir çocukla ilgili olarak belirli bir ebeveynlik kararı verilip verilmeyeceğine karar verirken, bir mahkeme çocuğun yüksek yararını en önemli husus olarak görmelidir.” Crowe ve Toohey’in (2009) dediği gibi, “Pratik açıdan, üstün olma ilkesi, ebeveynlik anlaşmalarına karşı aşırı derecede düşmanca bir yaklaşımı caydırmayı ve böylece çocukların ebeveyn çatışmasının bir sonucu olarak maruz kaldığı zararın bir kısmını hafifletmeyi amaçlar (Crowe ve Toohey, 2009).

Avustralya’da arabuluculuk, genellikle “kolaylaştırıcı arabuluculuk,” yaklaşık yirmi yıldır aile alanındaki anlaşmazlıkları ele almak için kullanılmaktadır. “Aile alanı “genellikle, evli olsun ya da olmasın ve tarafların birlikte yaşayıp yaşamadıklarına bakılmaksızın ebeveynler arasında çıkan mülkiyet veya çocukla ilgili anlaşmazlıkları kapsar. Bu tür anlaşmazlıklar, çocuklarla ilgili olan veya çocuklara bakan diğer kişileri de kapsayabilir; ancak arabuluculuk yapılan uyuşmazlıkların ezici çoğunluğu çiftlerle ilgilidir. Avustralya’da aile mahkemesine ebeveynlik kararı başvurusunda bulunmadan önce uzman bir aile anlaşmazlık çözümü uygulayıcısı ile en az bir görüşme zorunludur (Markwick ve diğerleri, 2019).

Ebeveynlik davalarında, başvuru sahibi bir aile uyuşmazlık çözümü uzmanı sertifikası ibraz etmedikçe mahkeme davaya bakmayı bile reddedebilir. Ayrıca, tüm ailevi uyuşmazlıklarda mahkeme, tarafların yargılamanın herhangi bir aşamasında aile uyuşmazlıklarının çözümüne katılmalarını emredebilir. Aile Hukuku Yasası (Family Law Act) 60J maddesinde çocuk istismarı ya da aile içi şiddet konularının aile uyuşmazlık çözümüne elverişli olmadığı açıklanmıştır (Field ve Lynch, 2014).

3. Türk Aile Hukukunda Arabuluculuğa Elverişlilik

Türkiye’de henüz dava şartı aile arabuluculuğu uygulanmamaktadır. Ancak Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nun (HUAK) 13. maddesine göre, taraflar gerek dava açmadan önce gerek dava açıldıktan sonra anlaşarak arabulucuya başvurmayı kararlaştırabilirler. Mahkeme, davanın görülmesi sırasında tarafları arabulucuya başvuru konusunda bilgilendirip teşvik edebilir. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği (HUAKY) 15. Maddeye göre, taraflar dava açılmadan önce veya davanın görülmesi sırasında arabulucuya başvurma konusunda anlaşabilirler. Mahkeme tarafları arabulucuya başvurmak konusunda, arabuluculuğun esasları, süreci ve hukuki sonuçları hakkında aydınlatıp, arabuluculuk yoluyla uyuşmazlığın çözülmesinin sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan faydalarını hatırlatarak onları teşvik edebilir. HUAKY 17/7 maddeye göre, dava açıldıktan sonra tarafların birlikte arabulucuya başvuracaklarını beyan etmeleri halinde yargılama, mahkemece üç ayı geçmemek üzere ertelenir. Bu süre, tarafların birlikte başvurusu üzerine bir defaya mahsus olmak üzere üç aya kadar uzatılabilir.

Aile arabuluculuğu bakımından henüz bir uygulama başlamamış olsa da HUAK 1/2 md.’de aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı hakkında bir hüküm bulunmakta ve ayrıca 18/3 md.’ye göre tarafların anlaşmış olması halinde icra edilebilirlik şerhi verilmesinde arabuluculuğa elverişli olan aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda incelemenin duruşmalı olarak yapılacağı hükme bağlanmıştır. Aile hukuku uyuşmazlıklarında, Aile Mahkemelerinin Kurulu, Görev ve Yargılama Usullerine Dair 4787 Sayılı Kanun’un 7. Md.’de ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)’nin 137, 139, 140, 145 ve 188/3’üncü maddelerinde hâkimin ön inceleme aşamasında tarafları sulhe ve arabuluculuğa teşvik etmesi hükümleri yer almaktadır. Bu anlamda hâkimin, karşılaştırmalı hukukta da görüldüğü üzere, tarafları bilgilendirme ve değerlendirme toplantısına yönlendirmesi mümkün olmalıdır. Bu aşamada taraflar gerek dava açmadan önce gerek dava açıldıktan sonra anlaşarak arabulucuya başvurmayı kararlaştırabilirler (Türk Medeni Kanunu (TMK) 195). Ön inceleme aşamasından sonra da yargılamanın her aşamasında anlaşma ihtimalinin bulunduğu durumlarda mahkeme tarafları arabuluculuğa teşvik edebilir (HUAK m. 13/1) (Akkaya, 2014; Coşkun, 2023).

Aile hukukuna ilişkin davalardan boşanma, evliliğin butlanı (TMK 146 md.), soy bağı ile ilgili davalar (TMK 286 md.), vesayet (TMK 397 md.), velayetin kaldırılması (TMK 183 md.), boşanmanın veya evliliğin iptali (TMK 145 md.), kişisel ilişki tesisi (TMK 182 md., TMK 323 md.) gibi konularda arabuluculuk mümkün değildir (Börü, 2019; Dural ve diğerleri, 2010).

Ancak nişanın bozulmasından doğan davalar, mal rejimi tasfiyesinden kaynaklanan talepler, boşanmanın kesinleşmesinden sonra ileri sürülebilen tazminat talepleri, eşler arasındaki nafaka talepleri ve ziynet eşyası alacağı davası, eşya alacağı davası gibi uyuşmazlıklar 6325 sayılı HUAK kapsamında arabuluculuğa elverişlidir (Uyumaz ve Erdoğan, 2015).

3.1. Nişanlanma ve Sonuçlarında Arabuluculuk

TMK 120 md. göre maddi tazminat (Ergüne, 2016; Koç, 2002), TMK 121 md. göre manevi tazminat, TMK 122 md. göre hediyelerin geri verilmesi istemlerine ilişkin talepler aile arabuluculuğuna elverişlidir (Gençcan, 2011; Dağlıoğlu, (2020).

3.2. Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Arabuluculuk

TMK 185–201 maddeler arasında düzenlenmiş olan TMK 185 md. Haklar ve yükümlülükler, TMK 186 md. Konutun seçimi, birliğin yönetimi ve giderlere katılma, TMK 188 md. Birliğin temsili, TMK 189 Sorumluluk, TMK 190 md. Temsil yetkisinin kaldırılması veya sınırlandırılması, TMK 191 Temsil yetkisinin geri verilmesi, TMK 192 md. Eşlerin meslek ve işi, TMK 193 md. Eşlerin hukukî işlemleri, TMK 194 md. Aile konutu, TMK 195 md. Birliğin korunması, TMK 196 md. Eşler birlikte yaşarken, TMK 197 md. Birlikte yaşamaya ara verilmesi, TMK 198 md. Borçlulara ait önlemler, TMK 199 md. Tasarruf yetkisinin sınırlandırılması, TMK 200 md. Durumun değişmesi başlığını taşıyan konular ile ilgili TMK 195 md gereğince, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilirler. Hâkim bu aşamada eşleri uzlaştırmak için uzman kişilerden yararlanabilir. Bu alanda arabulucular çalışabilir (Gençcan, 2011; Tanrıver, 2003; Boardman, 2013; Gümüş, 2008).

Bu maddeler arasındaki kadının soyadı başlıklı TMK 187 md. Anayasa Mahkemesi'nin 22/2/2023 Tarihli ve 2022/155 E ve 2023/38 K sayılı Kararı ile iptal edilmiştir. (Baş, 2024).

3.3. Boşanma ve Sonuçlarında Arabuluculuk

3.3.1. Özel Boşanma Sebeplerinde Arabuluculuk

TMK 161md.' ye göre zina, TMK 162 md.'ye göre hayata kast (Kibar, 2020). Pek kötü muamele veya onur kırıcı davranış; TMK 163 md.'ye göre suç işleme veya haysiyetsiz hayat

sürme; TMK 164 md.'ye göre terk; TMK 165 md.'ye göre akıl hastalığı sebepleriyle açılan boşanma davaları hâkim kararına ihtiyaç duyulan inşai davalar olduğundan “boşanma” arabuluculuğa uygun değildir (Tanrıver, 2003).

3.3.2. Genel Boşanma Sebeplerinde Arabuluculuk

TMK 166 md. göre, evlilik birliğinin temelinden sarsılması, eşlerin boşanma hususunda anlaşmaları, ortak hayatın kurulamaması veya fiili ayrılık hâli genel boşanma sebepleridir (Ünal, 2007). Tarafların anlaşarak boşanma yolunu tercih etmeleri halinde evliliğin 1 yıl sürmüş olması, eşlerin ya birlikte mahkemeye başvurması ya da bir tarafın açtığı davayı diğer tarafın kabul etmesi ve hâkimin tarafların yaptığı anlaşmanın hâkim tarafından uygun görülmesi ve hâkimin asıl tarafları dinlemesi gereklidir. Yapılan anlaşmanın da hâkim tarafından uygun bulunması ve hâkim tarafından yapılacak değişikliğin de taraflarca kabul edilmesi halinde yine hâkim kararına ihtiyaç duyulan bir inşai dava söz konusu olduğundan “boşanma” arabuluculuğa uygun değildir (Tanrıver, 2003).

Doktrinde, boşanma sistemindeki özel sebeplerin kaldırılarak anlaşmalı boşanma veya ayrı yaşamaya ilişkin boşanma sebeplerine yer vermenin isabetli bir yaklaşım olacağı, kusur ilkesinden vazgeçilerek evliliğin sarsılması prensibinin hayata geçirilmesi, çocukların menfaatlerinin özel olarak korumaya alınması, boşanmanın sonuçlarının adil bir şekilde düzenlenmesi ve nafakanın ödenmemesi halinde devletin mağduriyetleri giderici bir müdahalesinin olması konuları tartışılmaktadır (Nicholson ve Harrison, 2000; Oktay Özdemir, 2015; Özgül, 2021).

TMK 166. md' de gösterilen boşanma sebeplerinden “eşlerin 3 yıl bir araya gelmemesi sebebiyle açılan “fiili ayrılık sebebine dayalı boşanma davası,” kusura dayanmayan bir boşanma sebebidir (Ünal, 2007; Gençcan, 2021). Ret ile sonuçlanan önceki boşanma davasında daha az, daha fazla veya hiç kusursuz olma durumları bu davayı açma bakımından önem taşımaz. Davayı açan eşin fiili ayrılık süresince ortak hayatı kurmaktan kaçınan taraf olması da bu sonucu değiştirmez (Dural ve diğerleri, 2019; Coşkun, 2023).

Nitekim TMK 166/4 Anayasa Mahkemesi 22/2/2024 tarihinde E.2023/116 numaralı dosyada, 4721 sayılı TMK' nın 166/4' ün Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline, iptal hükmünün kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra yürürlüğe girmesine karar vermiştir. Karar 19.04.2024 tarihinde yayımlanmıştır. Doktrinde, eşlerin iki yıldır ayrı yaşıyor olması halinde, evlilik birliğinin aksi ispat edilmez bir şekilde temelinden sarsıldığını kabul eden ve eşlerden birinin boşanmayı talep etmesi üzerine boşanmaya karar verileceğini öngören bir hüküm ihdas edilmesi, ayrıca eşlerin

barışmak amacıyla kısa süreli bir araya gelmesinin, iki yıllık ayrı yaşama süresinin kesilmesi ya da durmasına neden olmayacağı önerilmekteydi (Turan Başara, 2024). İsviçre ve Alman boşanma hukukunda bu şekilde bir dayanak dava aranmamaktadır (Özgül, 2021).

İptal kararı sonrasında TMK 166/4 madde hükmü:

“(Değişik dördüncü 14/11/2024-7532/13 md.) Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak bir yıl geçmesi hâlinde, her ne sebeple olursa olsun ortak hayat yeniden kurulamamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerden birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir.”

Şeklinde düzenlenmiştir.

TMK 166/1 md. gereğince, evlilik en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde, eşlerin bir an önce evlilik birliğini sona erdirmelerine imkân veren anlaşmalı boşanma, onların kusurlu olup olmamalarına ilişkin değerlendirmelerden bağımsızdır. Eşlerin maddi ve manevi tazminat, yoksulluk nafakası, çocukların velayetinin kime bırakılacağı ve velayet kendisine bırakılmayan eşin çocuklarla kişisel ilişkisinin nasıl tesis edileceği hususunda anlaşmış olmaları mümkündür. Eşlerin mal rejiminin tasfiyesine ya da aile konutuna ilişkin olarak da anlaşmaları mümkündür fakat bu konular boşanma anlaşmasının zorunlu içeriğine dâhil olmayıp ihtiyari içeriğini oluşturabilir (Özdemir, 2003; Yılmaz Bilgin, 2016; Dural ve diğerleri, 2019).

Boşanma protokolüne, boşanma davasının fer’i’ olan hususlar ile edinilmiş mallara katılma rejiminden kaynaklanan mal rejimi tasfiyesi konusunda, katılma alacağı, değer artış payı alacağı, katkı payı alacağı ve tasfiye dışında başka yükümlülükler de eklenebilir. En çok karşımıza çıkanlar kanundan ve sözleşmeden doğan kişisel mallar, mehir senedinden doğan alacak talepleri ve altın alacaklarından doğan alacaklardır. Boşanma protokolü, hâkim tarafından uygun bulunana kadar kendine özgü bir aile hukuku sözleşmesi, hâkimin bu anlaşmayı uygun bulmasıyla birlikte artık verilen mahkeme kararının içeriğini oluşturması sebebiyle “ilam” olarak nitelendirilmelidir (Öztan, 2019; Akkaya, 2017).

Bu arada anlaşmalı boşanma usulünde eşlerin yaptıkları düzenleme ilk planda bir sulh sözleşmesine benzemekle birlikte mutlak sulh sözleşmelerinden farklıdır. Sulh, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıkları konu alan davalarda yapılabilir (HMK m. 313, f. 2). Bunun içindir ki, görülmekte olan bir davada tarafların

yapacakları sulh anlaşmasının hâkim tarafından uygun bulunması gerekmez. Sulh, ilgili bulunduğu davayı sona erdirir (HMK m. 315, f. 1, c. 1). Hâkim, taraflar sulhe göre karar verilmesini istemezlerse, “esas hakkında bir karar verilmesine yer olmadığına” karar vererek yargılamayı sona erdirir (HMK m. 315, f. 1, c. 2 ve madde gerekçesi). Sulh anlaşması, mahkeme içi sulhte de anlaşma niteliğini muhafaza ettiğinden, irade bozukluğu, yani hata, hile, ikrah ya da aşırı yararlanma (gabin) hallerinde “ortada mahkemece verilmiş bir hüküm bulunmadığından” (madde gerekçesi) bunun iptali istenebilir (HMK m. 315, f. 2). Buna karşılık anlaşmalı boşanmada protokolün kapsamında yer alması gereken velayet, çocukla kişisel ilişki kurulması ve iştirak nafakası hususları, eşlerin üzerlerinde serbestçe tasarrufta bulunamayacakları hususlardır. Hâkimin, protokolü, tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilecekleri hususlar da dâhil bütün olarak uygun bulması ve anlaşma hükümlerini hüküm fıkrasına geçirmesi gerekir. Böylece protokol anlaşma niteliğini kaybedip boşanma kararının bir parçasını oluşturur. Anlaşma niteliğini kaybeden ve artık boşanma kararının bir parçasını oluşturan protokol hükümlerinin iptali istenemez. Protokol, bir bütün olarak kararın maddi şartını oluşturduğundan, bundaki irade sakatlıkları sebebiyle ancak kanun yoluna başvurulabilir. Hâkimin onayı kurucu değil, tamamlayıcıdır. Hâkim kurulmuş ve taraflarının teyidi ile birlikte bağlayıcı olmuş bir sözleşmeyi onaylayarak onun hüküm doğurmasını sağlar (Börü, 2019; Nomer, 2021).

Fakat ortak çocuğun velayeti ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin olarak aynı sonuca ulaşılmamakta; bu konulara ilişkin olarak mahkemelerin re’sen araştırma, önlem alma ve harekete geçme yetkileri bulunduğu için, bu konularda anlaşılmış ve bu anlaşma hâkim tarafından uygun bulunmuş olsa bile, bu konuların boşanmanın fer’i sonuçlarından ayrı değerlendirilmesi gerekir. Bu iki konu bakımından, her zaman çocuğun üstün yararına göre değişiklik yapılabilmesi mümkün olduğu için (TMK m. 182-183), hâkim tarafından uygun bulunan boşanma protokolü, maddi anlamda kesin hüküm teşkil etmez. Boşanma protokolünün eşlerin aralarındaki ihtilafın sürmesini engellemek ve hızlı bir çözüme kavuşmak adına özellikle boşanma protokolünün zorunlu içeriğine ilişkin konularda hâkimin açık, anlaşılır, icra edilebilir nitelikte bir hüküm elde edinceye kadar tarafları anlaşmaya teşvik etmesi ve eşlerin üzerinde anlaştığı konuları uygun buluyorsa boşanma hükmünün içeriği haline getirmesi gerekir (Demirbaş, 2020).

Sonuç olarak bir anlaşmalı boşanma protokolü arabuluculuk anlaşması yolu ile hazırlanabilir ve boşanma hükmünün içeriği haline getirilerek kesin hüküm haline getirilebilir. Anlaşmalı boşanma protokolünün dava açılmadan önce hazırlanması aşamasında taraflar konusunda uzman bir arabulucu ile birlikte tüm hak ve menfaatlerinin

gerektirdiği detaylı bir anlaşma protokolü hazırlayabilirler. Konusunda uzman arabulucu taraflara bu aşamada destek verebilir.

3.3.3. Boşanmanın Fer' i Sonuçlarında Arabuluculuk

Türk hukukunda nafaka, bakım ve yardım nafakası (Aşık, 2021) olarak ikiye ayrılmakta, bakım nafakaları ise tedbir nafakası, yoksulluk nafakası ve iştirak nafakası olarak ayrılmaktadır (Baş, 2022).

Boşanmanın fer'i' sonuçlarından TMK 175 md. Yoksulluk Nafakası ve TMK 182/2 md. ve İştirak Nafakası bakımından nafakanın kaldırılması, azaltılması, arttırılması, artış oranının belirlenmesi konularında arabuluculuk mümkündür (Uyumaz ve Erdoğan, 2015; Coşkun, 2023; Baş, 2022; 2024).

İştirak nafakası kamu düzeni kavramının ağır bastığı bir konudur. Velayet, kişisel ilişki kurma ve iştirak nafakası gibi kamu düzeninin ağır bastığı konularda ise yine tarafların arabuluculuğa gidebilmeleri mümkün olmalıdır. Zira aile ilişkilerinin süreklilik arz etmesi ve evliliğin sona ermesi sonrasında da devam etmesi nedeniyle çekişmeli olan dava sürecinin eşler ve çocuklar yönünden yıpratıcı sonuçlar doğurduğu açıktır. İştirak nafakasının kaldırılması, azaltılması, arttırılması ve artış oranının belirlenmesi konularında arabuluculuk mümkün olmalıdır (Özbek, 2016; Mnookin ve Kornhauser, 2021; Coşkun, 2023).

Tedbir nafakası, hukuk yargılamasında hâkimin taleple bağlılığı ilkesinin istisnasıdır; bu aşamada arabuluculuğa başvurulamaz (Öztan, 2004). Ancak tedbir nafakasının kaldırılması, azaltılması, arttırılması, artış oranının belirlenmesi konusunda arabuluculuk mümkün olabilir (Ruhi, 2005; Öztan, 2004; Gençcan, 2021).

Türk Aile Hukukunda Velayet ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulması Konusu (TMK m. 337, 340, 342 ve 346) kamu düzeninden olması sebebiyle taraflar bu konuda arabuluculuk anlaşması yapamazlar. Tarafların anlaşmış olması hâkimi bağlamaz; hâkimi bağlayan husus “çocuğun üstün yararı” esasıdır. Ancak karşılaştırmalı hukuka ve uluslararası sözleşmelere baktığımızda bunun mümkün olabildiğini görüyoruz. Örneğin, Fransız Medeni Kanunu'nun 373-2-10. maddesinde hâkimin, taraflar arasında velayete ilişkin konularda anlaşmazlık olması halinde onları uzlaştırmaya çalışacağı; ikinci fıkrada ise tarafların da görüşünü alarak, anlaşmaları için, bir aile arabulucusu atayabileceği öngörülmüştür (Coşkun, 2023).

Özellikle Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde ebeveynlik planından bahsedilmektedir. Ebeveynlik planı, çocukların programları ve ebeveynlerin karar verme süreçleri hakkında dikkatlice belirlenmiş bir anlaşma olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan, ABD’de bazı eyaletlerin “velayet (custody)” ve “ziyaret (visitation), “çocukla kişisel ilişki kurulması” veya “yasal veya fiziksel velayet (legal or physical custody)” terimlerini tamamen kaldırarak bunun yerine kanunların “ebeveyn hakları ve sorumlulukları (parental rights and responsibilities),” “ikamet ve karar verme (residence and decision making),” veya sadece “ebeveynlik planı (parenting plan)” terimlerine atıfta bulunduğu belirtilmektedir. Velayet, kişisel ilişki kurma ve iştirak nafakası gibi kamu düzeninin ağır bastığı konularda ise yine tarafların arabuluculuğa gidebilmeleri mümkün olmalıdır (Bala ve Himel, 2021; Coşkun, 2023; Markwick ve diğerleri, 2019).

Ebeveynlik planı, boşanmalarının veya reşit olmayan çocukları için ayrılmanın sonuçları konusunda ebeveynler arasında yapılan bir anlaşmadır. Hollanda’da boşanma sonrası ebeveynlik kanunu gereğince eşler boşanmak için ebeveynlik görevini nasıl yerine getireceklerini gösteren bir ebeveynlik planı hazırlayıp mahkemeye sunmalıdırlar. Boşanma davası açılmadan önce yapılmalıdır. Mahkemenin yönlendirdiği arabuluculukta mahkeme, resmi bilirkişi olarak bir arabulucu atar ve ona taraflarla birlikte çözülmesi gereken soruların bir listesini verir. Dolayısıyla arabulucu, mahkeme tarafından yöneltilen soruları da cevaplar. Arabulucu, süreci, gelecek ile ilgili gerçekçi, bilgili ve ulaşılabilir hedefleri içeren bir temel üzerinden ilerletir (de Bruijn ve diğerleri, 2018).

TMK m. 174/1 md. Maddi Tazminat, Manevi Tazminat ve ayrıca TMK 178 md. göre boşanmanın sona ermesinden sonra 1 yıl içinde açılacak manevi tazminat davasında da yine taraflar arabuluculuğa gidebilmelidirler (Uyumaz ve Erdoğan, 2025; Kaplan, 2014; Özbek, 2005).

3.4. Anlaşmalı Boşanma Protokolündeki Yükümlülüklerden Doğan Davalar

Anlaşmalı boşanma protokolündeki yükümlülüklerden doğan davalarda TMK 166/3 md. gereğince kusur esası aranmaz, arabuluculuğa gidilebilmelidir. HMK 388 md. gereğince çekişmesiz yargı kararları kural olarak kesin hüküm teşkil etmemekle birlikte yenilik doğuran (inşai) etki taşıması sebebiyle anlaşmalı boşanma kararının maddi anlamda kesin hüküm niteliğinde olduğu kabul edilmektedir (Özdemir, (2003), s. 226.) Zaman zaman eşlerin, boşanma protokollerinde taşınmaz mülkiyetinin devrine ya da taşınmaz üzerinde sınırlı ayni hak kurulmasına ilişkin hükümlere yer verdikleri, mal rejiminin tasfiyesi ya da maddi ve manevi tazminat talepleri nedeniyle nakit ödeme gücü bulunmayan eşlerin taşınmaz üzerindeki ayni haklarını boşanma protokollerine konu ettikleri bilinmektedir.

Edimler yerine getirilmediğinde “tapu iptal tescil veya “tescile zorlama davası açılabilir. Bu sırada da taraflar arabuluculuğa gidebilir (Şimşek, 2018).

3.5. Eşler Arasındaki Eşya ve Ziynet Alacağı Talepleri, Mal Rejimi Tasfiyesi ve Miras Tasfiyesinde Arabuluculuk

Eşler arasındaki mal rejimi tasfiyesi (Çelikel ve Şıpka, 2017; Şıpka, 2013), eşya ve ziynet alacağı talepleri (Gençcan, 2012), miras tasfiyesi (Özer, 2020), tenkis davası (Çekin, 2017). Miras ortaklığı, miras sözleşmesi ve mirasta denkleştirme konularında taraflar mahkemece arabuluculuğa yönlendirilebilir.

Evliliğin ölüm ile sona ermesinde de (Akçaal, 2020; Çelikel ve Şıpka, 2017; Karamercan, 2019; Ersöz, 2019), taraflar ihtiyari olarak konusunda uzman olan arabulucuya başvuru yapabilecekleri gibi mahkeme de arabuluculuğa yönlendirebilir.

4. Başarılı Boşanma için Aile Arabuluculuğu

Bir çift boşanmaya karar verdiğinde, neredeyse her durumda, olaya dâhil olan kişilerin çoğu son derece sinirli ve üzgündür. Ayrılığın ve boşanmanın ilk birkaç ayında birçok kişi, çoğunlukla kaygı, depresyon veya travma sonrası stres bozukluğu yaşar. Ebeveynlikte de sıkıntı çekerler ve çocuklar da genellikle üzgündür. Boşanma süreçlerinde duygular yalnızca yoğun olmakla kalmaz, çoğunlukla tamamen düzensizdirler (Lebow, 2019). Aile yapıları belirsizlik dönemine girer (Minuchin, 1974). Çocuklar ve diğerleri ebeveyn çatışması içinde üçgenleşirler (Skynner, 1979). Ebeveyn çatışması ile çocuklar arasında uygun sınırların bulunmaması, çocukların üçgenlenmesiyle yakından ilgilidir (Lebow, 2019). Gelişimsel görevler zamanında tamamlanamaz. Ortak ebeveynlik körelir veya hiç gelişmez. İletişim bozulur. Yasal işlemler özellikle serttir (Eldridge ve Christensen, 2002). Taraflar sakın gibi görünse de sakın değildirler. Aileler akraba savaşlarına girer. Yeni partnerler zamanından önce çocuklarla iletişime girer (Papernow, 2013). Yeni partnerler olumsuz deneyimlenir (Lebow, 2019). Aile içi şiddet vardır (Rossi ve diğerleri, 2017; Rudd, 2016). Bir ebeveynin kişilik bozukluğu vardır (Hooley ve Germain, 2008). Bir ebeveynin başka ciddi bir psikopatolojiye sahip olması sebebiyle ebeveyn yeterliliği konusundaki sorunlar da büyür. Ebeveyn-çocuk sorunları vardır. Hem taraflar hem de çocuklar bir süre sonra birbirini suçlamaya başlar. Özel zorluklarla karşı karşıya kalan çocukların (otistik) durumunun müzakere edilmesi giderek daha zorlaşır (Lebow, 2019). Sorunlar bitmez tükenmez hale gelir (Gottman, 1999). Sorunlarla asla ilgilenilmez (Lebow, 2019). Bunun yerine, başarılı bir boşanmanın sağlanması mümkündür. Aile arabuluculuğu, taraflar arasındaki iletişimi teşvik eder (Katz, 2007).

Araştırmalar, ebeveynler ayrıldığında çocuğun sesinin duyulmasının da çocuklara zihinsel sağlık ve refah açısından faydalar sağladığını göstermiştir. Hayatlarını muazzam bir şekilde değiştirecek ve çocuğun kendi seçimi olmayan bir durumun açıklanması ve çocuğun ne hissedeceğinin anlaşılması, çocuğun görüşlerinin onun yüksek yararı açısından belirleyici olacağının öngörülmesi ve çocuğun görüşlerine gereken ağırlığın verilmesi gerekir (Barlow ve Ewing, 2024; Salem ve Mayer, 2024).

5. Online Aile Arabuluculuğu

Online Dispute Resolution (ODR) anlaşmazlıkların çözümünde teknolojinin kullanılmasıdır. ODR, uyuşmazlık çözümü ile teknolojinin kesiştiği noktada yer alan bir alandır (Rainey ve diğerleri, 2021). Önde gelen ulusal aile arabuluculuğu kuruluşları, yirmi yılı aşkın bir süredir aile arabuluculuğu için genel olarak ortak standartlara uymaktadır (Melamed, 2021). Geleneksel çevrimdışı yöntemlerden farklı olarak, ODR'nin' doğasında çatışmayı çözmek için bilgi teknolojisini (information technology) (IT) kullanmak vardır. Çevrimiçi bağlamda iletişim esasen elektrondur ve bilgi teknolojisinin kritik bir rolü vardır (Wilson–Evered ve Zeleznikow, 2021).

Online uyuşmazlık çözümü, aile içi şiddet, güç dengesizliği veya istismarın olduğu bir ilişkide iletişimi daha az tehdit edici şekilde yönetme fırsatı sunar, ebeveynin kendi kaderini tayin hakkını geliştirir ve aile mahremiyetini artırır (Folberg ve diğerleri, 2004).

Aile içi şiddet geçmişi ve yakın partner şiddeti olan boşanma arabuluculuk süreçlerinde hırpalanmış kadınların “mekik arabuluculuğu” seçmelerine izin verilir. Bu anlamda online arabuluculuk da kullanılmaktadır (Holtzworth–Munroe ve diğerleri, 2021).

Yapay zekâ kullanımı da önemli olmaktadır. İşbirlikçi oyun teorisi ilkeleri, “Family Winner” sistemlerinde kullanılmıştır. “Family Winner” yazılımı, boşanmada taraflardan hangisinin her bir tarafça değer verilen belirli öğeleri kazanacağına karar vermek için bir strateji geliştirir. Program, oyun teorisini ve temel kurallar sistemini kullanır. Öğeyi kimin kazandığına ve kimin kaybettiğine bağlı olarak sorunların dinamik bir derecelendirmesi vardır. Program, eşyaları onlara en çok değer veren tarafa dağıtır ve diğerini bir sonraki eşya için ekstra puan vererek telafi eder. Bu tür yazılımlar ebeveynlik planlarının hazırlanmasında destek sağlama potansiyeline sahiptir (Gingras ve Morrison, 2021).

6. Sonuç

Aile arabuluculuğu, aile içi uyuşmazlıkların daha az yıpratıcı, hızlı ve barışçıl yöntemlerle çözümünü amaçlayan alternatif bir uyuşmazlık çözüm mekanizmasıdır. Aynı zamanda sosyal barışı koruma ve aile ilişkilerini sağlıklı biçimde yeniden yapılandırma işlevi gören toplumsal bir kurumdur. Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında Kanada, özellikle Ontario ve British Columbia eyaletlerinde aile arabuluculuğunu zorunlu hale getiren veya ciddi şekilde teşvik eden bir sistem geliştirmiştir. 2024 yılı Ottawa Üniversitesi Aile Hukuku Reformu Raporu'na göre, arabuluculukla sonuçlanan aile uyuşmazlıklarında başarı oranı %68, taraf memnuniyeti ise %81 düzeyindedir. Çocuk velayeti ve nafaka gibi davalarda arabuluculuk sonrası daha az yeniden dava açıldığı gözlemlenmiştir. ABD'de eyaletlere göre farklılık göstermekle birlikte, aile arabuluculuğu geniş çapta uygulanmaktadır. 2024 tarihli Harvard Dispute Resolution Review dergisinde yayımlanan bir çalışmaya göre, Florida ve California gibi eyaletlerde aile arabuluculuğu süreçlerinde anlaşma oranı ortalama %70–75 seviyesindedir. Arabuluculuk süreci ortalama 3 ay, mahkeme süreci ise 12–18 ay sürmektedir. Bu fark, taraflar açısından ciddi bir avantaj sağlamaktadır. Avrupa Birliği, aile arabuluculuğunu destekleyen yönergeler (özellikle 2008/52/EC sayılı Mediation Directive) yoluyla üyelerini bu alanda teşvik etmektedir. Almanya, Hollanda ve İtalya gibi ülkelerde aile arabuluculuğu mahkeme öncesi adım olarak zorunlu hale gelmiştir. 2024 Avrupa Mediation Monitor verilerine göre, arabuluculuk yoluyla çözülen aile davalarının oranı Almanya'da %64, Hollanda'da %71, İtalya'da ise %57 olarak kaydedilmiştir. Bu ülkelerde arabuluculuk sürecinin maliyeti, mahkeme sürecine göre %60'a kadar daha ucuzdur. Avustralya ve Yeni Zelanda'da da aile arabuluculuğu özellikle çocukla ilgili konularda zorunlu hale getirilmiştir. 2024 Avustralya Aile Hukuku Raporu'na göre, resmi başvuru öncesinde arabuluculuğa katılan çiftlerin %74'ü mahkemeye gitmeden anlaşmaya varmıştır. Yeni Zelanda'da bu oran %69 olarak rapor edilmiştir.

Aile arabuluculuğunun boşanma süreçlerinde psikolojik etkisi, hem eşler hem de çocuklar açısından oldukça önemlidir. Arabuluculuk, taraflar arasında daha yapıcı, iletişime dayalı ve çatışmayı azaltıcı bir ortam sunduğundan, boşanmanın psikolojik yükünü hafifletme potansiyeline sahiptir. Boşanma süreci, özellikle çekişmeli geçtiğinde yüksek düzeyde stres, anksiyete ve depresyon yaratabilir. Ancak arabuluculuk süreci, daha kısa sürmesi, iletişime dayalı bir yaklaşım sunması ve taraflara kontrol duygusu kazandırması nedeniyle tarafların duygusal olarak daha az yıpranmasına olanak tanır. 2024 tarihli "Emotional Outcomes in Divorce Mediation" başlıklı Harvard Üniversitesi çalışmasına göre, arabuluculuğa katılan bireylerin %62'sinde anksiyete düzeyinde düşüş, %57'sinde ise öfke yönetiminde gelişme görülmüştür. Boşanma davalarında mahkeme süreci genellikle kontrolün hâkimde olduğu bir yapıdır. Oysa arabuluculuk, tarafların aktif olarak karar alma

sürecine katılmasını, kendi çözümlerini üretmesini sağlar. Bu durum bireylerde kontrol duygusunu pekiştirir ve hukuki sürece olan direnci azaltır. Ottawa Üniversitesi 2024 Arabuluculuk Psikolojisi Raporu, bu yöntemle başvuran çiftlerin %78'inin "kararlarda söz sahibi olduklarını hissettiklerini" belirtmiştir. Özellikle çocuk sahibi çiftlerde, boşanma sonrası iletişim çok önemlidir. Arabuluculuk, taraflara etkili dinleme, duygularını yapıcı şekilde ifade etme ve ihtiyaçlarını karşı tarafı suçlamadan dile getirme fırsatı verir. Bu sayede, boşanma sonrasında da tarafların daha sağlıklı bir ilişki sürdürebilmesi, özellikle ebeveynlik ilişkisi, mümkün olur. 2024 Avrupa Aile Arabuluculuğu Derneği (EMF) verilerine göre, arabuluculuk süreci geçirmiş çiftlerin %63'ü boşanma sonrası daha uyumlu ebeveynlik ilişkisi sürdürmüştür. Boşanma sürecinde çocuklar çoğu zaman çatışmanın ortasında kalmaktadır. Arabuluculuk, çatışma düzeyini azaltarak çocuklara daha istikrarlı ve sağlıklı bir ortam sunar. Ebeveynlerin birlikte çocuk odaklı kararlar almasını destekler. Yeni Zelanda Aile Arabuluculuğu Enstitüsü'nün 2024 raporuna göre, arabuluculuk yoluyla boşanan ailelerin çocuklarında davranışsal sorun oranı %35 daha düşüktür. Boşanma, özellikle uzun ve çatışmalı olduğunda, travmatik bir yaşam olayı haline gelebilir. Arabuluculuk süreci daha "barışçıl" bir atmosfer yarattığı için, tarafların travmaya dönüşen duygusal yüklerini hafifletir, yas sürecini hızlandırır ve bireylerin yaşamlarına daha sağlıklı bir şekilde devam etmelerine olanak tanır. 2024 tarihli "Trauma Reduction in Mediation Versus Litigation" başlıklı çalışmada, mahkeme süreciyle boşanan bireylerde travma sonrası stres belirtileri %42 oranında daha fazla görülmüştür. Aile arabuluculuğu, boşanma sürecindeki tarafların psikolojik sağlığını koruyan, empatiyi teşvik eden ve çocuklar için daha az zarar verici bir süreç sunar. 2024 yılı verileri, arabuluculuğun sadece hukuki değil, aynı zamanda psikolojik bir iyileşme aracı olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Aile arabuluculuğu, bireylerin duygusal, sosyal ve psikolojik durumlarını doğrudan etkileyen bir süreçtir. Boşanma, velayet, nafaka ya da mal paylaşımı gibi meseleler çoğunlukla tarafların sadece maddi değil, aynı zamanda duygusal bağlarını ve yaşam dinamiklerini de kökten sarsan durumlardır. Bu nedenle aile arabuluculuğu sürecinin sağlıklı yürütülebilmesi, sürece katılan bireylerin, özellikle eşlerin ve çocukların, psikolojik durumlarının dikkate alınmasıyla mümkündür. Eşlerin aile arabuluculuğu sürecine genellikle bir duygusal kriz döneminde girmesi, arabuluculuk sürecini doğrudan etkileyen en önemli psikolojik faktörlerden biridir. Özellikle boşanma sürecinde taraflar yoğun biçimde öfke, hayal kırıklığı, suçluluk ve kaygı gibi duygular yaşamaktadır. Bu duygusal yük, tarafların sağlıklı iletişim kurmalarını, çıkarlarını net biçimde ifade etmelerini ve objektif değerlendirme yapmalarını güçleştirir. Arabulucunun, yalnızca tarafların hukuki pozisyonlarını değil, aynı zamanda duygusal durumlarını ve iletişim biçimlerini de yönetebilmesi gerekir. Aile arabuluculuğunun en hassas yönlerinden biri de sürece dolaylı ya da doğrudan etkilenen çocukların durumudur. Arabuluculuk sürecinin çocuğun üstün

yararını gözeterek tasarlanması bir zorunluluktur. Modern uygulamalarda, çocukların arabuluculuk sürecinde dolaylı temsil edilmesinin, örneğin psikolojik danışman veya pedagog aracılığıyla, daha sağlıklı sonuçlar doğurduğu yönünde bulgular mevcuttur. Aksi halde, çocukların görüş bildirmeye zorlanması ya da taraflardan birinin etkisinde kalarak konuşması, onların psikolojik bütünlüğünü zedeleyebilir. Aile arabuluculuğu süreci yalnızca hukuki bilgiyle yürütülecek bir süreç değildir. Arabulucuların, özellikle aile içi dinamikleri anlamada temel bir psikoloji bilgisine sahip olmaları gerekir.

Çatışma yorgunluğu modern toplumda yaygındır ve anlaşmazlık içindeki aileler hayatlarını zaten etkileyen birçok strese yenilerini eklemek istemezler. Aile Arabuluculuğunda bir barış elçisi olmak, süreçte hangi rolü oynadığınızla değil, müvekkilleriniz, meslektaşlarınız ve karşı taraflarla etkileşimlerinizde uyumu nasıl aktif olarak yeniden sağladığınızla ilişkilendirilir.

Türk Aile Hukuku'nda aile arabuluculuğu, iyi tasarlanmış özel bir eğitim alan, konusunda uzman hukukçu arabulucular tarafından, inşai davaya ihtiyaç duyulmayan her konuda, mahkeme temelli olarak, taraflar değerlendirme ve bilgilendirme sürecine yönlendirilerek, disiplinler arası eş arabuluculuk ile uygulanabilir. Değerlendirme ve bilgilendirme toplantısına yönlendirme aşamasında bir zorunluluk olabilir. Bu “yönlendirilmiş gönüllülük” modelidir. Mahkeme, tarafları arabuluculuğa bilinçli şekilde yönlendirir, süreci teşvik eder ama baskı uygulamaz. Taraflar süreci devam ettirip ettirmemekte serbesttir.

Kaynaklar

- Akçaal, M. (2020). Sağ kalan eşin katılma alacağı ve bunun mirasın tasfiyesine etkisi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 231–247.
- Akkaya, T. (2014). Boşanma davasında alınabilecek geçici hukuki korumalar veya hâkimin müdahalesi yoluyla çocuğun korunması kapsamında zorunlu arabuluculuk ve boşanma süreci (aile) danışmanlığı. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 25–61.
- Akkaya, T. (2017). *Medeni usul hukuku bakımından boşanma davası*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Aşık, G. (2021). *Türk Medeni Kanunu ve Yargıtay kararları kapsamında yardım nafakası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atiyah, P. S. (2018). Common law. *The New Palgrave Dictionary of Economics* in (1862–1868 pp.). UK: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_594
- Bala, N. & Himel, M. J. A. (2021). The AFCC–Ontario parenting plan guide and template: Jurisdictionally specific resources for family justice professionals and parents. *Family Court Review*, 59(3), 555–570. <https://doi.org/10.1111/fcre.12542>
- Ballard, R. H., Holtzworth–Munroe, A., Applegate, A. G., & Beck, C. J. A. (2011). Detecting intimate partner violence in family and divorce mediation: A randomized trial of intimate

- partner violence screening. *Psychology, Public Policy, and Law*, 17(2), 241–263. <https://doi.org/10.1037/a0022616>
- Barlow, A., & Ewing, J. (2024). *Children's voices, family disputes and child-inclusive mediation: The right to be heard*. Bristol University Press. <https://doi.org/10.51952/9781529228946>
- Baş, S. (2022). Yoksulluk nafakasında süre sorununun anayasal ve medeni hukuk boyutuyla tartışılması ve bir öneri olarak boşanma tazminatı. *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 328–383
- Baş, S. ve Baş, S. (2024). Anayasa mahkemesi'nin tmk m. 187 hükmüne ilişkin iptal kararından sonra evlenen kadının soyadı. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası* 4(2), 493–526. <https://doi.org/10.59909/khm.1446699>
- BGBI. I S. (Federal Law Gazette I, p. 1577).
- Boardman, S. K. (2013). Practice note: Marital mediation: A psychological perspective. *Conflict Resolution Quarterly*, 31(1), 99–108. <https://doi.org/10.1002/crq.21081>
- Boele-Woelki, K., Jonker, M. (2015). Family law contractualisation in the Netherlands – changes and trends. *Contractualisation of Family Law – Global Perspectives* in (311–331. pp.). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-17229-3_15
- Börü, L. (2019). Aile arabuluculuğu konusunda güncel gelişmeler. S. S. Gökalp Alica, N. Basa (Ed.), *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu 2* içinde (1043–1062. ss.). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- British Columbia. (2011). The Family Law Act, R.S.B.C. 2011, c. 25. BCLaws. Erişim adresi https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/11025_00
- British Columbia. (2012). Rules of Court, B.C. Reg. 347/2012. BCLaws. Erişim adresi https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/roc/roc/347_2012
- Coenraad, L. M. (2014). Voices of minor children heard and unheard in judicial divorce proceedings in the Netherlands. *The Journal of Social Welfare & Family Law*, 36(4), 370–380.
- Coşkun, N. (2023). *Aile arabuluculuğu* (1. bs.). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Crampton, A. (2022). "We make new families:" Findings from a family court mediation study. *Family Court Review*, 60(3), 391–410. <https://doi.org/10.1111/fcre.12663>
- Crowe, J. & Toohey, L. (2009). From good intentions to ethical outcomes: The paramountcy of children's interests in the Family Law Act. *Melbourne University Law Review*, 33(2), 391–414. https://doi.org/10.3316/agis_archive.20103163
- Çekin, M. S. (2017). Mal rejimi hukukunda gerçekleştirilen tasarrufların miras hukukuna etkisi. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 189–208.
- Çelikel, A. Y. ve Şıpka, Ş. (2017). Boşanma davası devam ederken taraflardan birinin ölmesinin maddi hukuk bakımından sonuçları. *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 177–188.
- Dağlıoğlu, D. (2020). Aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda arabuluculuk. *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 551–587. <https://doi.org/10.47136/asbuhfd.798790>
- de Bruijn, S., Poortman, A. R. & van der Lippe, T. (2018). Do parenting plans work? The effect of parenting plans on procedural, family and child outcomes. *International Journal of Law, Policy, and the Family*, 32(3), 394–411. <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebv012>

- Demirbaş, F. (2020). Anlaşmalı boşanma protokolünün taşınmazlar üzerindeki aynî haklara ilişkin hükümleri ile ilgili bazı hukuki sorunlar. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 559-598. <https://doi.org/10.33432/ybuhukuk.708012>
- Devlin, A. & Ryan, J. P. (1986). Family mediation in Canada: Past, present, and future developments. *Mediation Quarterly*, 1986(11), 93-108. <https://doi.org/10.1002/crq.38919861109>
- Dural, M., Ögüz, T. ve Gümüş, M. A. (2010). *Türk özel hukuku cilt III: Aile hukuku* (3. bs.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Dural, M., Ögüz, T. ve Gümüş, M. A. (2014). *Türk özel hukuku cilt III: Aile hukuku* (9. bs.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Dural, M., Ögüz, T. ve Gümüş, M. A. (2019). *Türk özel hukuku cilt III: Aile hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Eldridge, K. A., & Christensen, A. (2002). Demand-withdraw communication during couple conflict: A review and analysis. P. Noller, J. A. Feeney (Ed.), in *Understanding marriage: Developments in the study of couple interaction* (289-322. pp.). New York: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511500077.016>
- Ergüne, M. S. (2016). Pecuniary damages in case of breach of engagement. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 74(2), 757-772.
- Ersöz, O. (2019). Mirastan cezalandırıcı çıkarma. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (14), 195-254. <https://doi.org/10.18771/mdergi.657969>
- Field, R. M. & Lynch, A. (2014). Hearing parties' voices in Coordinated Family Dispute Resolution (CFDR): An Australian pilot of a family mediation model designed for matters involving a history of domestic violence. *The Journal of Social Welfare & Family Law*, 36(4), 392-402. <https://doi.org/10.1080/09649069.2014.967988>
- Folberg, J., Milne, A. L. & Salem, P. (Ed.). (2004). *Divorce and family mediation: Models, techniques, and applications*. New York: Guilford Press.
- Gençcan, Ö. U. (2011). *Aile hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gençcan, Ö. U. (2012). *6100 sayılı hmk hükümlerine göre aile mahkemesi davaları*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gençcan, Ö. U. (2021). *Aile mahkemesi davaları-açıklama-dilekçe örnekleri* (genişletilmiş 4. bs.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gençcan, Ö. U. (2021). *Boşanma hukuku* (10. Bs.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gingras, D. & Morrison, J. (2021). Artificial intelligence and family ODR. *Family Court Review*, 59(2), 227-231. <https://doi.org/10.1111/fcre.12569>
- Glenn, H. P. (2020). Common law. *McGill Law Journal*, 66(1), 19-21. <https://doi.org/10.7202/1082032ar>
- Gottman, J. M. (1999). *The marriage clinic: A scientifically based marital therapy*. New York: Norton.
- Gümüş, M. A. (2008). *Teoride ve uygulamada evliliğin genel hükümleri ve mal rejimleri (TMK m.185-281)*. İstanbul.

- Harada, A. (2019). Family reorganization in the Japanese family conciliation system: Resolving divorce disputes involving minor children. *International Journal of Law, Policy, and the Family*, 33(1), 75–103. <https://doi.org/10.1093/lawfam/eby019>
- Holtzworth–Munroe, A., Beck, C. J., Applegate, A. G., Adams, J. M., Rossi, F. S., Jiang, L. J. ... Hale, D. F. (2021). Intimate partner violence (IPV) and family dispute resolution: A randomized controlled trial comparing shuttle mediation, videoconferencing mediation, and litigation. *Psychology, Public Policy, and Law*, 27(1), 45–64. <https://doi.org/10.1037/law0000278>
- Hooley, J. M., & Germain, S. S. (2008). Borderline personality disorder. W. E. Craighead, D. J. Miklowitz, L. W. Craighead (Ed.), in *Psychopathology: History, diagnosis, and empirical foundations* (598–630. pp.). Hoboken, NJ: Wiley.
- Hopt, K. J. & Steffek, F. (Ed.). (2013). *Mediation: Principles and regulation in comparative perspective*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199653485.001.0001>
- Horvath, K. & Ryznar, M. (2015). Protecting the parent–child relationship. *The George Washington International Law Review*, 47(2), 303–326.
- Jiang, L. Y., Rossi, F. S., Beck, C. J., Applegate, A. G., Adams, J. M. & Holtzworth–Munroe, A. (2022). Predictors of attendance at court–referred shuttle or videoconferencing mediation among separating or divorcing parents reporting high levels of intimate partner violence. *Family Court Review*, 60(1), 98–114. <https://doi.org/10.1111/fcre.12577>
- Kaplan Güler, B. (2014). *Boşanmanın hukuki sonuçlarında arabuluculuk*. Antalya: Sümer Kitabevi.
- Karamercan, F. (2019). *Edinilmiş mallara katılma rejiminde eşin üçüncü kişilere karşı dava hakkı: (TMK m. 229, 241)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Katz, E. (2007). A family therapy perspective on mediation. *Family Process*, 46(1), 93–107. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00194.x>
- Kibar, A. F. (2020). Türk hukukunda “hayata kast” sebebi ile boşanma ve doğurduğu hukuki sonuçların değerlendirilmesi (TMK M. 162). *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 633–676. <https://doi.org/10.33432/ybuhukuk.707638>
- Koç, N. (2002). *Türk–İsviçre hukukunda nişanlanma sözleşmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Kumpan, C. (2012). Mediation in Switzerland: A new approach in a conciliation–oriented tradition. K. J. Hopt, F. Steffek (Ed.), in *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective* (1201–1244. pp.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199653485.003.0024>
- Lebow, J. L. (2019). Working in the territory of difficult divorce. J. L. Lebow (Ed.), in *Treating the difficult divorce: A practical guide for psychotherapists* (13–34. pp.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000116-002>
- Lebow, J., Newcomb Rekart, K. (2007). Integrative family therapy for high–conflict divorce with disputes over child custody and visitation. *Family Process*, 46(1), 79–91. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00193.x>

- legislation.gov.uk. (2010). *The Family Procedure Rules 2010*. <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2010/2955/contents>
- Macfarlane, D. (2004). Family mediation in France. *Journal of Family Studies*, 10(1), 97–112. <https://doi.org/10.5172/jfs.327.10.1.97>
- Markwick, K., Bickerdike, A., Wilson-Evered, E., & Zeleznikow, J. (2019). Technology and family violence in the context of post-separated parenting. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 40(1), 143–162. <https://doi.org/10.1002/anzf.1350>
- Matteucci, G. (2015). Mandatory mediation, the Italian experience. *Revista Eletrônica de Direito Processual*, 16(16), 189–210. <https://doi.org/10.12957/redp.2015.19964>
- Meier, I., Sogo, M., Kotronis, S., Scheiwiller, S., Siegwart, D., Wyss, C. ... Hamburger, C. (2013). Regulation of dispute resolution in Switzerland: Mediation, conciliation and other forms of ADR in Switzerland. F. Steffek, H. Unberath (Ed.), *Regulating Dispute Resolution* in (363–418. pp.). Bloomsbury Publishing (UK). <https://doi.org/10.5040/9781474200219.ch-014>
- Melamed, J. C. (2021). Establishing ethical standards for online family mediation. *Family Court Review*, 59(2), 244–249. <https://doi.org/10.1111/fcre.12571>
- Minuchin, S. (1974). *Families & family therapy*. Oxford: Harvard University Press.
- Mnookin, R. H. & Kornhauser, L. (2021). Bargaining in the shadow of the law: The case of divorce. A. Hinshaw, A. K. Schneider, S. R. Cole (Ed.), in *Discussions in Dispute Resolution: The Foundational Articles* (3–8. pp.). <https://doi.org/10.1093/oso/9780197513248.003.0001>
- Nicholson, A. & Harrison, M. (2000). Family law and the Family Court of Australia: Experiences of the first 25 years. *Melbourne University Law Review*, 24(3), 756–783. https://doi.org/10.3316/agis_archive.20012008
- Nomer, H. N. (2021). Anlaşmalı boşanma protokolünden dönülebilir mi? *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 583–591.
- Oktay Özdemir, S. (2015). A revision requirement in Turkish divorce law. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35(1), 29–46.
- Ontario. (1990). Children's Law Reform Act, R.S.O. 1990, c. 12. Ontario.ca. Erişim adresi <https://www.ontario.ca/laws/statute/90c12>
- Özbek, M. (2005). Avrupa Konseyi bakanlar komitesinin “aile arabuluculuğu” konulu tavsiye kararı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 71–102.
- Özbek, M. S. (2016). *Alternatif uyuşmazlık çözümü* (Cilt 2, 4. bs.). Ankara: Yetkin yayınları.
- Özdemir, N. (2003). *Türk hukukunda anlaşmalı boşanma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özer, D. (2020). Mirasin paylaşılması sözleşmesi ve bunun arabuluculuk bakımından değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 26–38. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.630121>
- Özgül, M. E. (2021). Ortak hayatın kurulamaması (fiili ayrılık) sebebiyle boşanma davası. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(3), 2347–2385. <https://doi.org/10.15337/suhfd.942620>
- Öztan, B. (2003). Türk Medeni Kanunu'na göre evliliği sona erdiren sebepler, özellikle boşanma. *Prof. Dr. Turgut Kalpsüz'e Armağan* içinde (713–728. ss.). Ankara: Turhan Kitabevi.

- Öztan, B. (2004). *Aile hukuku* (4. bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Öztan, B. (2019). *Medeni Hukuk'un temel kavramları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Papernow, P. L. (2013). *Surviving and thriving in stepfamily relationships: What works and what doesn't*. New York, NY: Routledge/Taylor & Francis.
- Parkinson, L. (2017). *Aile arabuluculuğu*. Ankara: Adalet Bakanlığı.
- Rainey, D., Katsh, E., & Abdel Wahab, M. (Ed.). (2021). *Online dispute resolution: theory and practice* (2. bs.). Utrecht: Eleven.
- Rossi, F. S., Holtzworth-Munroe, A., Applegate, A. G., Beck, C. J., Adams, J. M. & Hale, D. F. (2017). Shuttle and online mediation: A review of available research and implications for separating couples reporting intimate partner violence or abuse. *Family Court Review*, 55(3), 390-403. <https://doi.org/10.1111/fcre.12293>
- Rudd, B. N. (2016). Intimate partner violence and child custody. L. Drozd, M. Saini, N. Olesen (Ed.), in *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for The Family Court* (346-373. pp.). New York: Oxford University Press. <http://dx.doi.org/10.1093/med:psych/9780199396580.003.0012>
- Ruhi, A. C. (2005). *2005 yılı Yargıtay içtihatları ile nafaka hukuku* (2. bs.). Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Salem, P., & Mayer, B. (2024). Family mediation. P. Salem, K. B. Olson (Ed.), in *Family dispute resolution: Process and practice* (23-45. pp.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197545904.003.0002>
- Samuel, G. (2012). Chapter 14 common law. J. M. Smits (Ed.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law* (2. edition) in (169-190. pp.). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781781006108.00019>
- Skygger, A. C. Robin. (1979). "FAMILY THERAPY IN CLINICAL PRACTICE-Murray Bowen, M.D.; Jason Aronson, New York City, 1978, 565 Pages, \$25". *Psychiatric Services* (Washington, D.C.), 30(4), 276-277. <https://doi.org/10.1176/ps.30.4.276-a>
- Şıpka, Ş. (2013). *Türk hukukunda edinilmiş mallara katılma rejimi ve uygulamaya ilişkin sorunlar* (3. bs.). İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Şimşek, E. (2018). Aile Hukuku'na ilişkin uyuşmazlıkların çözümü için düzenlenmesi gereken ayrı bir arabuluculuk kanunu ile ilgili değerlendirme. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, 57-76.
- Tanrıver, S. (2003). Aile mahkemeleri üzerine bazı düşünceler. Prof. Dr. Turgut Kalpsüz'e Armağan. Ankara: Turhan Kitabevi.
- The 2013 Florida Statutes. (2013). *Chapter 61, Dissolution of marriage; support; time-sharing. Civil Practice and Procedure*. Erişim adresi http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&URL=0000-0099/0061/0061PartIContentsIndex.html&StatuteYear=2013&Title=-%3E2013-%3EChapter%2061-%3EPart%20I
- The Florida Senate. (2019). *2019 Florida Statutes*. <https://www.flsenate.gov/Laws/Statutes/2019>

- Turan Başara, G. (2024). Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı doğrultusunda fiili ayrılık nedeniyle boşanmada yasal düzenleme ihtiyacı. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (59), 387-406. <https://doi.org/10.54049/taad.1515074>
- Uyumaz, A. ve Erdoğan, K. (2015). Aile hukukundan doğan uyuşmazlıkların alternatif çözüm yolları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1), 119-169.
- Ünal, A. (2007). Fiili ayrılık nedeniyle boşanma. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1-2), 291-311.
- Wilson-Evered, & Zeleznikow, J. (2021). current research and practice in online family dispute resolution. In *Online Family Dispute Resolution* (p. 43). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64645-5_3
- Wilson-Evered, E. & Zeleznikow, J. (2021). Artificial intelligence and online family dispute resolution. In *Online Family Dispute Resolution* (p. 18). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64645-5_2
- Wilson-Evered, E. & Zeleznikow, J. (2021). *Online family dispute resolution evidence for creating the ideal people and technology interface*. Springer International Publishing.
- Yılmaz Bilgin, E. P. (2016). Türk hukukunda anlaşmalı boşanma. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.